

„Krise“ se stala nejpozději od ekonomického kolapsu v roce 2008 každodenním heslem mediálních a digitálních sdělení (Fenske, Hülk, Schuhen, 2013, s. 7). Informace o globálních hrozbách vzešlých z dalších krizí spojených s klimatickými změnami, koronavirovou nákazou, migrací a válečnými konflikty jsou dnes již všudypřítomné. Povahu současné (post)moderní doby, která si produkuje své vlastní ohrožení, vystihl již v osmdesátých letech 20. století svým konceptem „rizikové společnosti“ sociolog Ulrich Beck. Nová rizika stojí dle Becka mimo schopnost lidského vnímání, zprostředkovatelem jejich výkladu se primárně stává svět vědy (Beck, 2011 [1986], s. 35). S důsledky těchto hrozeb se v poslední době intenzivně vyrovnáváme a v tomto smyslu se pro nás stávají reálnými a „viditelnými“. Aktuálnost těchto společenských otřesů a dynamických změn se stala důvodem, proč bylo téma krize zvoleno pro v tomto roce v pořadí druhé monotematické číslo 13. ročníku odborného časopisu *Studia Ethnologica Pragensia* (SEP).

Ani sociokulturní antropologie a etnologie nestojí v rámci těchto diskusí dnes již stranou. Mezi průkopníky výzkumu v antropologii dříve opomíjeného tématu krize patří manchesterská antropologická škola, která se vyznačovala přehodnocením doposud dominantní funkcionalistické doktríny. Její čelní představitel Max Gluckman sledoval repetitivní krizové situace v afrických společnostech. V jejich rituálním zpracování viděl odraz konfliktu sociálních norem ve společnosti, která přes existující konflikty skrze rituál udržovala své status quo. Zejména pak jeho spolupracovník Victor Turner koncept krize využil jako prvek při analýze dynamiky rituálu (Kapferer, 2005).

Současný etnografický výzkum významně přispívá k výzkumu přírodních i člověkem způsobených katastrof, snaží se porozumět strategiím přežití různých společenstev zasazených katastrofou a nedostatkem, percepčním krizí a jejich dopadům včetně bezpečnostního managementu¹, a to navzdory tomu, že stále chybí propracovanější a systematictější antropologická teorie krize, jak kriticky připomíná dvojice autorů Stefan Beck a Michi Knecht (Beck, Knecht, 2016). Thomas Hylland Eriksen, který pro

---

1 V českém prostředí jsou odrazem tohoto badatelského zájmu výzkumy dvou specializovaných oddělení Etnologického ústavu AV ČR — Oddělení ekologické antropologie a Oddělení migrace a mobility. Příkladem konkrétního výzkumného projektu může být multidisciplinární projekt *Příběhy sucha*, probíhající na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy, jehož cílem je porozumět reakcím na proměny přírodního prostředí v důsledku sucha.

současný svět s jeho zrychlujícími se změnami našel přízvisko „přehřívající se“, význam antropologie a etnologie ve výzkumu globálních krizí spatřuje v možném rozkrývání reakcí lidí na změny a jejich strategií přežití, odporu a udržení autonomie v lokálním kontextu a zasazení tohoto interpretativního mikropřístupu do analýzy globálních procesů (Eriksen, 2015, s. 6). Otázky role antropologické znalosti a metodologie při řešení komplexních krizí a pozicionality antropologů/antropoložek a etnologů/etnoložek v krizových situacích a ovlivnění jejich výzkumné práce se, v souvislosti s opatřeními proti covidu-19, ukázaly jako více než naléhavé (Salazar, 2020).

V tomto speciálním čísle časopisu SEP nazvané *Krize a paměť* bylo téma krize ohraničeno a vztaženo k paměti. Je známo, že celé oblasti diskurzu a vědy vznikají v důsledku krizí. Rovněž zájem o paměť a vzpomínání ze strany sociálních věd vzešel z krize. Jednak z krize modernity v sedmdesátých letech 20. století, kdy byl ohlášán konec tzv. velkých vyprávění a pozornost se začala upírat směrem k lokálním a partikulárním vyprávěním (Lyotard, 1993 [1979]). Jednak z obavy odchodu tzv. generace zážitku historických krizí a katastrof „krátkého“ 20. století a tím zániku komunikační paměti svědků této doby. Pamětnické reflexe dějinných krizí, které zasáhly do života zpovídaných osob, mohou odkrývat individuální rovinu krizí paměti, které se projevují traumaty, mezerami v paměti, tabuizací nebo vytvářením falešných verzí minulosti. Obdobně lze skrze intersubjektivně sdílené narativní vzorce rozkrýt i kolektivní vnímání hrozeb a krizí a strategie vyrovnávání se s kolektivním traumatem, jejichž součástí jsou často topoi o „úspěšném“ překonávání krize.

Mezi dominantní výzkumné metody při studiu ústních vyprávění se řadí oral history. Historik a antropolog Jiří Hlaváček se ve své přehledové studii, která nese název *Krizová orální historie: k terénnímu výzkumu v čase krizí*, věnuje dynamicky se rozvíjejícímu interdisciplinárnímu proudu tzv. krizové orální historie, jejímž cílem je dokumentace aktérských reflexí přeživších či očitých svědků extrémních, krizových či jinak traumatizujících událostí. Vedle historického exkurzu vývoje tohoto směru orální historie, se zaměřuje také na teoretické, metodologické a etické aspekty terénních výzkumů v čase krizí. Nechybí ani závěrečné zhodnocení tohoto současného trendu v orální historii s autorovými kritickými poznámkami o možných úskalích při práci s traumatizovanými osobami a jejich vzpomínkami.

Vzpomínky jsou nutně spjaty s procesem vyprávění, ve vyprávění jsou uspořádány a dostává se jim významu. Biografickým vyprávěním, ve středoevropské etnologické tradici známé též jako vyprávění „každodenní“ nebo „ze života,“ se věnuje etnolog a folklorista Petr Janeček, který sleduje zájem o tento typ narativů v prozaické folkloristice. Ve své studii *Novinová pověst a biografické vyprávění jako symptom krize prozaické folkloristiky? Poznámka k dějinám folkloristických konceptů* autor poukazuje na odlišnosti biografického vyprávění spolu s novinovou pověstí od „klasických“ folklorních žánrů a promýšlí ontologickou a epistemologickou „krizi“ disciplíny, ke které jejich výzkum vedl. Biografické vyprávění jakožto oblast bádání se nakonec z folkloristiky vyčlenila a jejich výzkum začal být především doménou již zmiňované oral history.

Příkladem konkrétního využití metody orální historie je poslední studie tohoto čísla od etnologa Libora Duška *Květen 1945 v Krkonoších: narativy pamětníků aneb od koho byl kdo osvobozen*. Text je založen na dlouhodobém orálně historickém výzkumu realizovaném nejen u německy hovořícího obyvatelstva, které bylo postiženo pová-

lečnou nucenou migrací nebo v autorově zájmové oblasti Krkonoš mohlo z různých příčin po roce 1945 zůstat. Pamětnické reflexe těchto obyvatel jsou kontrastovány s dobovým československým mediálním diskursem, který ukazuje zcela odlišný výklad sledovaných dějinných okamžiků. Studie tvoří zajímavý regionálně zaměřený příspěvek k rozpravě nad historií česko-(sudeto)německých vztahů, které dodnes vyvolávají mnoho sporných momentů a odlišných interpretací.

Navazující esej je svědectvím ruské občanky dlouhodobě žijící v České republice, která v době vypuknutí válečného konfliktu na Ukrajině pobývala ve své domovině. Autorka líčí cenzurní a bezpečnostní opatření zavedené ze strany Ruské federace a peripetie s komplikovaným návratem do Prahy. Následuje zpráva z aktuálního interdisciplinárního šetření dopadů pandemie Covid-19 na českou společnost pod vedením Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, na němž se podílí také sociologové/socioložky a psychologové/psycholožky. V rubrice *Recenze* je představena publikace *Etnické skupiny, hranice a identity* (Budilová Jakoubková, Eriksen, Haaland, Hroch, Jakoubek, 2020), kterou autorský tým českých a norských sociálních a historických vědců věnoval na počest slavné a pro dějiny etnických studií přelomové knihy *Ethnic groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference* (Barth, 1969), od jejíhož vydání uplynulo před několika lety půl století.

Poslední číslo SEP roku 2022 uzavírá rozhovor s významnou německou etnoložkou a historičkou umění Lisou Fendlovou, která se v rámci své výzkumné činnosti specializuje na kulturu a paměť nuceně vysídlených Němců z českých zemí jak před druhou světovou válkou v zemi původu, tak v „novém domově“ v Německu. I v tomto případě se tedy krize, a její odraz v individuální a kolektivní paměti, stala ústředním tématem.

Sandra Kreisslová

LITERATURA

- Barth, F. (ed.) 1969. *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Beck, S., Knecht, M. 2016. "Crisis" in Social Anthropology: Rethinking a Missing Concept. Pp. 56–65 in A. Schwarz, M. W. Seeger, C. Auer (eds.). *The Handbook of International Crisis Communication Research*. New Jersey: Wiley-Blackwell.
- Beck, U. 2011. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Budilová, Jakoubková, L., Eriksen, T. H., Haaland, G., Hroch, M., Jakoubek, M. 2020. *Etnické skupiny, hranice a identity*. Praha: CDK.
- Eriksen, T. H. 2015. Role antropologie v přehřívajícím se světě. *The Journal of Culture* 2: 2–11.
- Fenske, U., Hülk, W., Schuhen, G. 2013. Vorwort. Pp. 7–8 in U. Fenske, W. Hülk, G. Schuhen (eds.). *Die Krise als Erzählung: Transdisziplinäre Perspektiven auf ein Narrativ der Moderne*. Bielefeld: Transcript.
- Kapferer, B. 2005. Situations, Crisis, and the Anthropology of the Concrete: The Contribution of Max Gluckman. *Social Analysis: The International Journal of Anthropology* 49 (3): 85–122.
- Liotard, J. F. 1993. *O postmodernismu*. Praha: Filosofický ústav AV ČR.
- Salazar, N. B. "Anthropology and anthropologists in times of crisis". *Social Anthropology/Anthropologie sociale* 28 (2): 346.